

Література

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (з наступними змінами) : за станом на 20 серп. 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=2341-14>.
2. Зразки кримінально-процесуальних документів / [за ред. М. П. Стрельбицького]. – К. : Істина, 2006. – 176 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук. -практ. комент. – К. : А.С.К., 2002. – 1056 с. – (Нормативні документи та коментарі).
4. Коляда П. В. Який кримінально-процесуальний кодекс України потрібен слідчим / П. В. Коляда // Юридичний вісник України. – 2001. – № 9–12. – С. 129–136.
5. Даль В. Толковий словарь живого великорусского языка. Т. 4 / В. Даль. – М. : Рус. язык, 1980. – 683 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – 18-е изд. – М. : Рус. язык, 1987. – 750 с.
7. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2009. – 531 с.
8. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник / В. М. Тертишник. – 5-те вид. – К. : А.С.К., 2008. – 1120 с.
9. Молдован В. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / В. В. Молдован, Р. С. Кацавець. – К. : Алерта, 2006. – 376 с.

Надійшла до редколегії 10.08.2010

УДК 343.98

О. В. ПРИХОДЬКО,
здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХАБАРНИЦТВА, ВЧИНЕНОГО У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Запропоновано тактичні операції «Затримання», «Предмет хабара», «Інтерес хабародавця», «Статус суб'єкта злочину», «Співучасники», «Серія», «Матеріальна шкода», «Умови хабарництва», «Пошук злочинця», «Захист від зовнішнього впливу на слідство», «Нейтралізація ненасильницького тиску на свідків (потерпілих)». Розкрито ситуаційно обумовлений зміст наведених тактичних операцій.

ПРИХОДЬКО О. В. ТАКТИЧЕСКИЕ ОПЕРАЦИИ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВА, СОВЕРШЕННОГО В СФЕРЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Предложены тактические операции «Задержание», «Предмет взятки», «Интерес взяткодателя», «Статус субъекта преступления», «Соучастники», «Серия», «Материальный ущерб», «Условия взяточничества», «Поиск преступника», «Защита от внешнего воздействия на следствие», «Нейтрализация ненасильственного давления на свидетелей (потерпевших)». Раскрыто ситуационно обусловленное содержание приведенных тактических операций.

PRIKHODKO O. TACTICAL OPERATIONS DURING INVESTIGATION OF BRIBERY COMMITTED IN THE SPHERE OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

Tactical operations of «Detention», «Object of bribery», «Interest of suborner», «Status of crime subject», «Accessories», «Series», «Damage to property», «Terms of bribery», «Search for criminal», «Protection from external influence on investigation», «Neutralization of non-violent pressure on witnesses (victims)» are offered. Author also exposed the situational conditioned maintenance of these tactical operations.

При розслідуванні складних злочинів, до яких можна віднести й хабарництво, вчинене у сфері правоохоронної діяльності, слідчі дії, оперативно-розшукові та інші заходи нерідко є ефективними лише якщо проводяться не ізольовано один від одного, а комплексно. У криміналістичній науці такі комплекси називають тактичними або криміналістичними операціями.

Ґрунтовні дослідження теоретичних проблем тактичних операцій були проведені А. В. Дуловим, Р. С. Белкінім, В. І. Шикановим та іншими науковцями, котрі заклали основи відповідного вчення [1–4]. У результаті на сьогодні науково-практичні рекомендації щодо організації тактичних операцій нерідко включають до окремих криміналістичних методик.

Не вдаючись до детального аналізу наукових

підходів до сутності тактичної операції, відзначимо, що найбільш точною ми вважаємо точку зору В. Ю. Шепітька, котрий визначив її як «поєднання однойменних або різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у даній слідчій ситуації» [5, с. 179].

Тактичні операції при розслідуванні хабарництва на сьогодні в Україні залишаються малодослідженими. Так, Я. Є. Мишков наводить тактичні операції «Затримання», «Документ», «Група», «Пошук» [6, с. 122–124]. Водночас перелік указаних тактичних операцій є, на нашу думку, неповним, оскільки вони запропоновані без урахування всіх тактичних завдань розслідування. Може бути конкретизований і їхній зміст виходячи з типових слідчих ситуацій, що виникають при розслідуванні певних різновидів (груп) хабарництва.

Так, вважаємо, що стосовно розслідування хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності, з урахуванням особливостей виділеного різновиду злочинів і завдань слідства, можна виділити ряд тактичних операцій. Зокрема, у більшості справ першими за часом і в багатьох випадках найбільш значущими для успішного розслідування є тактичні завдання, пов'язані із затриманням підозрюваних. При розслідуванні зазначеного хабарництва тактична операція «Затримання» може мати кілька різновидів.

Затримання одержувача хабара на місці злочину в умовах контрольованого передавання предмета включає: а) підготовчі заходи щодо фіксації обставин злочину, що готується, індивідуалізації предмета хабара (відібрання пояснень від заявника, очевидців, підготовка предмета хабара та фіксація його індивідуальних ознак у протоколі, вручення хабародавцю технічних засобів, визначення складу та інструктаж учасників затримання); б) захоплення хабародавця на місці злочину або неподалік від нього відразу після одержання предмета хабара; в) огляд місця події; г) обшук місця передавання хабара, особистий обшук службової особи; д) освідування підозрюваного; е) допит підозрюваного; ж) допити свідків.

Затримання хабародавця на місці злочину в ситуації замаху на давання хабара службовій особі правоохоронного органу здійснюється, коли адресат відмовляється від хабара й викликає на місце події слідчо-оперативну групу. Відповідно організація зазначеної так-

тичної операції вимагає дій в умовах обмеженого часу. Вона може включати: а) огляд місця події, предмета хабара; б) допит хабародавця, його особистий обшук; в) допит службової особи, котрій було запропоновано хабар; г) допити свідків; д) обшук приміщення, транспортного засобу.

Ситуація затримання хабародавця й одержувача хабара на місці злочину на підставі оперативно-розшукових даних має місце у випадках, коли і хабародавець, і одержувач хабара зацікавлені в нерозголошенні відомостей про злочин. У таких випадках тактична операція «Затримання» вимагає особливо ретельної підготовки і тісної співпраці слідчого з працівниками оперативно-розшукових підрозділів. Вона передбачає: а) оперативно-розшукові заходи щодо встановлення та фіксації за допомогою технічних засобів обставин підготовки до злочину, інших епізодів злочинної діяльності; б) визначення складу та інструктаж учасників затримання; в) захоплення учасників злочину на місці відразу після передавання предмета хабара; г) огляд місця події; д) обшук приміщення, транспортного засобу, особистий обшук хабародавця та одержувача хабара; е) допити підозрюваних; ж) допити свідків.

У ситуації затримання одержувача хабара через проміжок часу після вчинення злочину проводяться: а) оперативно-розшукові заходи щодо встановлення місця знаходження службової особи; б) безпосередньо затримання підозрюваного; в) особистий обшук затриманого, обшук місця його проживання, інших приміщень, транспортних засобів; г) допит підозрюваного; д) допит свідків.

Плануючи та проводячи тактичну операцію «Затримання», слід пам'ятати про можливість протидію з боку підозрюваних та інших осіб. Зокрема, під час її проведення можуть мати місце спроби учасників злочину позбавитись предмета хабара, знищити сліди хабарництва на своєму тілі й одязі, знайти та знищити технічні засоби спостереження, документи на місці злочину, втекти з місця події, навіть застосувавши опір. Від вміння слідчого якісно спланувати тактичну операцію, обрати правильну лінію поведінки в складній ситуації багато в чому залежить успіх розслідування.

Актуальним для розслідування хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності, є завдання щодо дослідження предмета хабара, зокрема з метою закріплення його індивідуальних ознак, розміру, виявлення слідів на ньому. Відповідно тактична операція

«Предмет хабара» може включати: а) вивчення документів, що індивідуалізують предмет хабара у зв'язку з його підготовкою до контрольованої передачі; б) вилучення предмета хабара в ході огляду місця події, обшуку; в) огляд предмета хабара; г) допити потерпілих, підозрюваних, свідків; д) виїмки документів, пов'язаних із предметом хабара (накладних, чеків, квитанцій тощо), їх вивчення й огляд (за потреби); е) призначення судових експертиз (технічної експертизи документів, товарознавчої, почеркознавчої тощо).

Суттєвою для успішного розслідування хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності, може бути тактична операція **«Інтерес хабародавця»**. З точки зору кваліфікації діяння встановлення цієї обставини має значення в аспекті подальшого віднесення певних дій до сфери службових повноважень одержувача хабара, а також може допомогти у встановленні кваліфікуючих ознак (наприклад вимагання хабара) та інших злочинів, пов'язаних із хабарництвом (службове підроблення, зловживання або перевищення службових повноважень тощо). Чітке з'ясування інтересу в більшості випадків дає можливість зібрати достатньо доказів причетності певної особи до злочину, або, навпаки, відсутності в її діях складу злочину, виявити додаткові сліди діяння, співучасників тощо. Зазначена тактична операція включає: а) допит хабародавця; б) допит одержувача хабара; в) допити свідків, котрим відомі дані про дії (бездіяльність) службової особи, пов'язану з інтересом хабародавця; г) виїмки та вивчення документів, що склалися хабародавцем і одержувачем хабара у зв'язку з реалізацією інтересу; д) призначення ревізій і судових експертиз (за необхідності).

Тактична операція **«Статус суб'єкта злочину»**, на нашу думку, також має суттєве значення для успішного розслідування. Це пов'язано, перш за все, із тією обставиною, що службові особи правоохоронних органів, знаючи нюанси кримінально-правового законодавства, нерідко намагаються звільнитися з посади «заднім числом», використовують як посередників своїх колег, котрі теж є службовими особами, однак до їхніх повноважень не входить вирішення певних питань в інтересах хабародавця. Тому обов'язковим є швидке збирання даних про службовий статус одержувача хабара на початковому етапі розслідування. До змісту наведеної тактичної операції вважаємо доцільним включити: а) обшук

службового приміщення, місця проживання або особистий обшук підозрюваного з метою вилучення службового посвідчення та інших документів, пов'язаних із діяльністю на посаді; б) огляд службового посвідчення та залучення його до справи як доказу; в) допит підозрюваного; г) виїмку наказу про призначення на посаду, посадових інструкцій (обов'язків) службової особи, їх вивчення слідчим та залучення до справи; д) виїмку та огляд реєстраційних документів у кадровому підрозділі установи; е) виїмку та огляд службової документації, яку вела особа, підозрювана в одержанні хабара в останній період роботи; ж) допити як свідків керівників, працівників кадрової служби, інших колег по роботі підозрюваного; з) призначення почеркознавчої, технічної експертизи документів (за необхідності).

Якщо розслідується хабарництво, вчинене за допомогою посередника, або якщо у вчиненні злочину брали участь кілька службових осіб, має плануватись і проводитись тактична операція **«Співучасники»**, до складу якої можуть входити: а) оперативно-розшукові заходи щодо встановлення співучасників злочину, їх контактів (спілкування) між собою, додаткових свідків злочину; б) затримання співучасників (за необхідності); в) обшуки за місцем їх роботи, проживання, транспортних засобів; г) допити підозрюваних; д) допити свідків; е) огляд і залучення до справи речових доказів (мобільних телефонів, комп'ютерної техніки та носіїв електронної інформації, записок та особистих записів, інших документів); ж) виїмки, огляди, вивчення документів (наприклад, про службовий статус, професійні обов'язки співучасників); з) очні ставки між співучасниками, свідками, якщо в їх показаннях є розбіжності; і) пред'явлення осіб для впізнання; к) відібрання зразків для експертного дослідження та призначення судових експертиз із метою ідентифікації особи за слідами на місці події, предметі злочину, документах.

З метою перевірки версії про причетність підозрюваних до інших епізодів одержання (давання) хабарів може бути проведена тактична операція **«Серія»**, до складу якої входять: а) оперативно-розшукові заходи з метою перевірки причетності підозрюваного (співучасників) до інших епізодів хабарництва, встановлення учасників і свідків цих злочинів; б) допити свідків; в) обшуки, виїмки, огляди з метою вилучення та дослідження предметів хабарництва та документів, пов'язаних із виявленими фактами; г) допити підозрюваних;

д) пред'явлення предметів та осіб для впізнання; е) очні ставки; ж) призначення судових експертиз (почеркознавчої, технічної експертизи документів, криміналістичних тощо).

Тактична операція **«Матеріальна шкода»** проводиться у випадках застосування службовими особами з метою вимагання хабара незаконних методів (заходів фізичного впливу, примусових дій тощо), у результаті чого заподіяна шкода здоров'ю або майну потерпілих, незаконного звільнення хабародавців від сплати обов'язкових платежів (штрафів, податків), унаслідок чого не надійшли кошти до відповідного бюджету тощо.

Зазначена тактична операція може включати такі заходи: а) огляд місця події, приміщень, предметів і документів, пов'язаних із заподіяною шкодою, освідчення потерпілого (при заподіянні йому фізичної шкоди); б) допити потерпілих і свідків; в) обшуки за місцем роботи і проживання підозрюваних (обвинувачених); г) заходи щодо виявлення їхнього майна та накладення на нього арешту; д) витребування документів, призначення ревізій і судових експертиз із метою визначення характеру та розміру заподіяної шкоди.

Завданням тактичної операції **«Умови хабарництва»** є встановлення місця, часу та обстановки передавання предмета хабара. Вона може містити: а) допити хабародавця й одержувача хабара із деталізацією показань щодо наведених обставин; б) огляд місця події; в) допити свідків; г) виїмку технічних засобів, що фіксували певну обстановку (наприклад записи з камер спостереження в ресторани, кафе, супермаркеті тощо), їх огляд; д) накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку; е) процесуальне оформлення з метою використання як доказів матеріалів оперативно-розшукової діяльності; ж) пред'явлення одержувача хабара або хабародавця стороні, яка викриває, для впізнання (якщо вони не були раніше знайомі); з) пред'явлення одержувача хабара, хабародавця, співучасників для впізнання свідкам, що були очевидцями події; і) відтворення обстановки й обставин події; к) призначення судових експертиз (фоноскопічної, матеріалів відеозапису тощо).

У ситуації, коли кримінальна справа була порушена після затримання учасників на місці злочину або безпосередньо після його вчинення в умовах контрольованої передачі предмета хабара, вказана тактична операція має дещо інший зміст. Зокрема, вона не включає слідчі дії, пов'язані з фіксацією слідів і

обстановки безпосередньо події злочину, які були проведені під час тактичної операції **«Затримання»**.

Нові тактичні завдання розслідування хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності, постають у ситуаціях протидії розслідуванню, що вимагає проведення тактичних операцій із метою попередження та подолання зазначеного явища. Так, тактична операція **«Пошук злочинця»** проводиться, коли підозрюваному вдалось уникнути затримання з використанням навичок оперативної роботи або втекти після затримання. У її межах можуть проводитись: а) організація переслідування злочинця, дії із його затримання **«за гарячими слідами»**; б) оперативно-розшукові заходи з метою встановлення свідків, можливих місць перебування підозрюваного, співучасників; в) допити свідків; г) витребування інформації (виїмка документів) в органах реєстрації прав на нерухоме майно, транспортні засоби щодо належного підозрюваному та членам його сім'ї майна; д) виїмки документів із фотографіями підозрюваного (у відділі кадрів установи, територіальному підрозділі реєстрації фізичних осіб тощо), складання та спрямування інформації територіальним органам внутрішніх справ, прикордонній службі тощо; е) використання даних криміналістичних обліків, допомоги у встановленому законодавством порядку міжнародних організацій та правоохоронних органів інших держав у встановленні місця знаходження та затриманні обвинуваченого; е) обшуки за місцем проживання та іншими можливими місцями знаходження особи, її затримання у випадку встановлення місця перебування.

Для вирішення завдання щодо нейтралізації спроб втручання в процес розслідування з метою протидії службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування може бути організована тактична операція **«Захист від зовнішнього впливу на слідство»**, яка передбачає: а) співбесіди з особами, котрі намагаються втрутитись у процес розслідування, роз'яснення їм негативних наслідків, зокрема можливості притягнення до дисциплінарної, адміністративної (у тому числі за корупційні дії) та кримінальної відповідальності; б) звернення до керівника суб'єкта протидії з інформуванням про його втручання в процес розслідування та вимогою вжити заходів дисциплінарного впливу за наявності для цього законних підстав; в) інформування про протидію керівництва слідчого підрозділу,

правоохоронного органу; г) допити суб'єктів протидії як свідків із метою з'ясування обставин, що мають значення для справи (зокрема, що йому відомо про злочин, хто просив вчинити ті чи інші дії тощо); д) оперативно-розшукові заходи з метою перевірки причетності суб'єкта протидії до розслідуваного факту хабарництва та інших злочинів; е) вжиття відповідних заходів у випадку встановлення в діях суб'єкта протидії ознак правопорушення.

Основними цілями тактичної операції **«Нейтралізація ненасильницького тиску на свідків (потерпілих)»** є переконання суб'єктів протидії відмовитись від неї та збирання комплексу доказів, що роблять непереконливою зміну показань. Вона може включати: а) проведення співбесіди з суб'єктами, з боку яких можна очікувати тиск на свідків (потерпілих), та роз'яснення їм негативних наслідків таких дій, зокрема можливості притягнення до дисциплінарної, адміністративної, кримінальної (статті 364, 366, ч. 4 ст. 27 ст. 384, 385, 386 Кримінального кодексу України) відповідальності; вжиття вказаних заходів, якщо вже було вчинено відповідні дії суб'єктами протидії; б) оперативно-розшукові

заходи з метою встановлення додаткових свідків; в) допити свідків (потерпілих) із обов'язковим застосуванням тактичних прийомів допиту, спрямованих на встановлення психологічного контакту, одержання повних і правдивих показань; г) очні ставки; д) відтворення обстановки й обставин події.

Застосування інших способів протидії розслідуванню хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності, може викликати потребу в проведенні й інших тактичних операцій, зокрема «Документ» [6, с. 122], «Захист свідка» [7, с. 168–170] тощо.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що тактичні операції у справах про хабарництво, вчинене у сфері правоохоронної діяльності, являють собою комплекси слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на вирішення певних тактичних завдань розслідування. Їх зміст є ситуаційно обумовленим, а якісне планування та проведення дозволяє забезпечити встановлення істини у кримінальній справі. Удосконалення змісту наведених тактичних операцій є завданням подальших наукових досліджень.

Література

1. Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. – Минск : Изд-во Белорус. ун-та, 1979. – 128 с.
2. Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – 200 с.
3. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 3. Криминалистические средства, приёмы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – 478 с.
4. Біленчук П. Д. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів : навч. посіб. / П. Д. Біленчук, В. І. Перкін. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1996. – 32 с.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юрид., 2007. – 432 с.
6. Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мишков Ярослав Євгенович. – Х., 2005. – 179 с.
7. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Здоровко Сергій Федорович. – Х., 2002. – 209 с.

Надійшла до редколегії 15.07.2010